

Хятад зүйр цэцэн үгийг монгол хэлнээ орчуулах нь

П.Уянга²⁹ (МУИС, ШУС)

Товч утга: *Хятад зүйр цэцэн үг нь бусад улс үндэстний аман зохиолын нэгэн адил тухайн орны үндэстний онцлогийг илтгэн гаргадаг, хэмжээгээр бяцхан атлаа оновчтой, уран дүрслэлтэй, гүн утгатай тул зохиогч, бичгийн хүмүүсийн судалгааны нэгэн хэрэглэгдэхүүн болдог билээ.*

Аливаа хэлний зүйр цэцэн үг нь тухайн ард түмний түүх соёл, зан заншил, аж байдал, бодол сэтгэлгээнээс үүдээд нэг хэлнээс нөгөө хэлэнд орчуулагдахдаа маш өвөрмөцөөр буудаг.

Иймд хятад хэлний зүйр цэцэн үгийг монгол хэлнээ орчуулахдаа үүсэл гарал, зүйрлэл, үндэстний онцлог, хэл найруулгын онцлог болон хэвшиж хэлбэржсэн шинж болон сэтгэх, илэрхийлэх аргын тал дээр сайн анхаарвал зохино. Өөрөөр хэлбэл зүйр цэцэн үгнийхээ утгыг зөв гаргаж, монгол хэлний утга, уран дүрслэл өнгө аястай тохирох үг хэллэгээр дүйлгэн орчуулах хэрэгтэй юм.

Түлхүүр үг: Хятад хэл, Монгол хэл, зүйр цэцэн үг, үндэстний онцлог, орчуулга

Хятад хэлний хэвшмэл хэллэгт хууч үг (俗语), зүйр цэцэн үг (谚语), өвөрмөц хэллэг (成语), домог яриа (典故), орхимол үг (歇后语) зэрэг багтдаг.

Эдгээрийн нэг хятад хэлний зүйр цэцэн үг нь бусад улс үндэстний аман зохиолын нэгэн адил тухайн орны үндэстний онцлогийг илтгэн гаргадаг, хэмжээгээр бяцхан атлаа оновчтой, уран дүрслэлтэй, гүн утгатай тул зохиогч, бичгийн хүмүүсийн судалгааны нэгэн хэрэглэгдэхүүн болсоор ирсэн юм.

Иймд хятад хэлний зүйр цэцэн үгийг монгол хэлнээ орчуулахдаа дараах хоёр асуудлыг онцгойлон анхаарууштай.

1. Тухайн зүйр цэцэн үгний үүсэл гарал, зүйрлэл, үндэстний онцлог, хэл найруулгын онцлог болон хэвшиж хэлбэржсэн шинжийг анхаарвал зохино. Жишээ нь “靡不有初，鲜克有终” хэллэг нь “Шүлэглэлт ном”-оос үүсэлтэй. Энэхүү хэллэг нь хэрэг явдал бүрт эхлэл байвч төгсгөл цөөн гэсэн утгатай. Хэрвээ түүний хэл найруулгын онцлогийг гүйцэд анхаарахгүйгээр зөвхөн утгыг барьж “Эхлэл байвч төгсгөл цөөн” гэж монгол хэлнээ орчуулах юм бол оновчгүй бөгөөд үндэстний онцлог, хэвшсэн шинжийг бүрэн алдагдуулах болно. Иймээс монгол хэлэнд тус зүйр цэцэн үгтэй утга ижил бөгөөд хэл найруулгыг гүйцэд илэрхийлж чадах хэллэгийг сонгож олох хэрэгтэй. Тухайлбал “Сонин дээрээ соохолзож, сониноо буурахаар гоохолзох” гэсэн монгол хэлний зүйр цэцэн үгээр дүйлгэн орчуулж болно. Мөн “一犬吠影，百犬吠声” гэсэн хэллэгийг нэг нохой хуцахад чимээнээр нь бусад

²⁹ МУИС-ийн ШУС-ийн ази судлалын тэнхим, доктор, дэд профессор

нохой хуцах хэмээн утгачилан орчуулж болох ч монгол хэлний “Сохор нохой дүйвээнээр, соотон халтар чимээнээр” гэсэн хэллэгээр дүйлгэн орчуулбал илүү оновчтой. “一佛出世, 二佛升天” гэдэг нь “мэдээ сэхээ алдтал, үхэж унатар” гэсэн утгатай. Үүнийг “Нэг бурхан мэндэлж, нөгөө бурхан нь тэнгэрт дэвших” гэж монголчилбол өнгөн дээрээ зөв юм шиг боловч үнэндээ түүний зүйрлэх шинжийг алдагдуулдаг тул “Цээлийн усыг ширгэтэл, цэгээн чулууг хагартал” гэж зүйрлэвэл болох юм.

2. Сэтгэх арга ба илэрхийлэх аргын тал дээр анхаарвал зохино.

Хоёр хэлний зүйр цэцэн үгсийг утга зүйн талаас нь судлахад хоёр үндэстний зан заншил, аж байдал, шашин шүтлэгээс хамааран ертөнцийн юмс үзэгдлийг өөр өөрөөр төсөөлж, үнэлж цэгнэсэн сэтгэхүйн онцлогоо зүйр цэцэн үгээр илэрхийлэн гаргадаг учир зүйр үгийн утгыг оновчтой орчуулан буулгах нь нэн шаардлагатай юм. Хятад зүйр цэцэн үгийн нэгэн гол онцлог нь түүний утгын хийсвэрлэл болно. Монгол хүмүүс ерөнхийдөө дүрслэх сэтгэхүйтэй учир хятад хэлний зүйр цэцэн үгийн хэлбэрт баригдаад цаад утга санааг буруу ташаа орчуулдаг үзэгдэл олон байдаг. Жишээ нь: Хятад хэлэнд “正月十五贴门神一晚了半月” гэх хэллэгээр “цаг тохиолыг алдсан” утга санааг илтгэдэг. Үүнийг монгол хэлнээ орчуулахдаа “Цагаан сарын арван таванд үүдэн бурхан наах” гэсэн энэхүү хэлбэрийг анхаараад “цаг тохиолыг алдсан” гэх хийсвэрлэсэн гол утгыг орхигдуулж “цагаан сарын арван таванд үүдэн бурхан наахтай адил хагас сар оройтов” гэж орчуулж болохгүй. Энэ нь орчуулга дахь сэтгэх аргын асуудал юм. Өөрөөр хэлбэл сэтгэх аргыг чөлөөтэй байлгавал монгол хэлнээс “цаг тохиолыг алдсан” гэх утга санааг зүйрлэсэн “Өдөр алдаад шөнө тэмтрэх”, “Наранд эрсэнгүйгээн саранд эрж, намар хийсэнгүйгээн өвөл хийх” гэх мэт үг хэллэгээр зүйрлэж болно. Хүн бүрийн дур сонирхол өөр өөр байдаг гэсэн санааг “萝卜青菜, 各有所爱” гэж зүйрлэн хэлдэг. Хэрэв энэ хэллэгийн үг үсэгт баригдаад “Лууван цагаан ногооноос аль дуртайгаа сонгоно” гэж монголчилбол утга нь бүрэн гарахгүй тул монгол хэлэнд үүнтэй утга тохирсон “Сонирхвол сонгино сайхан, сольж идвэл мангир сайхан” гэсэн хэллэгээр зүйрлэж болно.

Хятад хэлний зүйр цэцэн үгийг монголчлоход түүний үг үсэг ба хэлбэрт баригдахгүйгээр цаад гол утга санааг гүйцэд ойлгон, монгол хэлэнд тохирсон хэлбэр хэллэгээр оновчтой сайхан илэрхийлэх хэрэгтэй гэдгийг дээрх жишээнүүдээс харж болно. Энэчлэн хятад хэлний хэвшмэл хэллэг болон зүйр цэцэн үгийг монгол хэлнээ орчуулах үндсэн гурван зүйлийн арга байдаг. Тухайлбал: Үгчлэн орчуулах, утгачилан орчуулах ба тэнцүү утгатай хэллэгээр дүйлгэн орчуулах арга юм. Тэгвэл ямар үед үгчлэн орчуулах, ямар үед тэнцүү утгатай хэллэгээр дүйлгэн орчуулах болон утгачилан орчуулах вэ гэвэл ихэвчлэн зүйр цэцэн үгийн бүтэц ба хэрэглэгдэх байдал, тухайн хэллэгийн хураангуйлан зүйрлэсэн гол утга санаа зэргийг үндэслэн тогтооно.

1. Хятад хэлний зарим зүйр цэцэн үгийг бүрэлдүүлсэн үгс нь утгын талаар тус тусдаа биеэ даасан шинжтэй бөгөөд ихэвчлэн үгийн утга шилжсэн шинж байдаггүй. Ийм хэллэг нь утгын талаар тодорхой тул монгол хэлэнд шууд үгчлэн орчуулж болдог. Жишээ нь: “少

壮不努力，老大徒伤悲” гэвэл “Өсөх насандаа чармайхгүй бол өтөлсний хойно гэмшинэ” ; “男大当婚，女大当嫁” гэсэн хэллэг нь “Хүү өсвөөс бэр буулгах, охин өсвөөс хадамд гарах”; “拿得住的是手，掩不住的是口” гэсэн хэллэг нь “Гарыг барьж болно, амыг барьж болохгүй”; “不当家不知柴米贵” гэсэн хэллэг нь “Тэрийн эзэн болохгүй бол цагаан будааны үнийг мэдэхгүй”; “没有高山，不显平地” гэвэл “Уул өөд авирахгүй бол газрын тэгшийг мэдэхгүй” гэх мэт.

2. Хятад хэлний зарим зүйр цэцэн үгийн бүрэлдүүлсэн үг тус бүрийн бодит утга нь алдагдаад ерөнхий нэг утга санааг илтгэдэг. Иймэрхүү зүйр цэцэн үгийг утгын талаар үг тус бүрт оногдуулан ойлгож болохгүй тул монгол хэлэнд тэр хэвээр нь үгчлэн орчуулж болохгүй, харин тус хэллэгт тохирсон тэнцүү утга бүхий монгол зүйр цэцэн үгээр дүйлгэн орчуулвал зохино. Жишээ нь: “宰相肚里能撑船” гэсэн хэллэгийг монгол хэлэнд “Зайсангийн гэдсэнд онгоц сэлж болно” гэж үгчлэн орчуулваас монголчууд ойлгохгүй тул монгол хэлэнд бэлэн байгаа “Эр хүний дотор эмээлтэй хазаартай морь багтана” гэсэн тэнцүү утгатай хэллэгээр, мөн үнэн байдлыг төсөөлөхүйеэ бэрх гэсэн санааг “葫芦里卖的是什么药” гэх хэллэгээр илтгэдэг бол монгол хэлний “Могойн эрэн гаднаа, хүний эрэн дотроо” гэсэн зүйр үгээр утга дүйлгэн орчуулвал зохино. “羊毛出在羊身上” гэх хэллэг нь түүнээс олсон ашгийг түүний биед нь хэрэглэх гэсэн утгатай болохоор монгол хэлний “Чихийг нь авч аманд нь үмхүүлэх” гэсэн хэллэгээр, “头是头，脚是脚” гэх хэллэгийг монгол хэлний “царай ч гэж царай, бие ч гэж бие” гэсэн хэллэгтэй утга дүйлгэн орчуулж болно. “心急吃不上热豆腐” гэх хэллэгийн гол утга санаа нь “дүфү”-тэй ямарч хамаагүй, харин ажил явдлыг хэт сандруу хийвэл бүтэмжгүй болно гэсэн утгатай тул монгол хэлний “Бушуу туулай борвиндоо баастай”, “Яарвал даарна, даарвал давсага чинэнэ” гэх мэт хэллэгээр дүйлгэн орчуулвал зохино.

3. Утгачилан орчуулах гэдэг нь тухайн хэлний зүйр цэцэн үгийг орчуулж буй хэлний мөн тийм утгатай бэлэн зүйр цэцэн үгээр орчуулах арга юм. Ийм тохиолдолд хоёр хэлний зүйр цэцэн үгийн үг бүр нь заавал тохирч байх албагүй. Өөрөөр хэлбэл хятад хэлний зүйр цэцэн үгийн утгыг үндэслэн монгол хэлэнд тохирох найруулгын арга хэлбэрээр илэрхийлж болно. Жишээ нь: “老健春寒秋后热” гэсэн хэллэг нь ахмад настанг эрүүл тэнхлүүн байна гэж тайвшран сууж болохгүй гэсэн утгатай тул монгол хэлний “Найман сарын тариаг хөх гэж бүү бод, ная хүрсэн хүнийг тэнхлүүн гэж бүү сана” гэсэн хэллэгээр, “到什么山上唱什么歌” гэх хэллэг нь “Аль газар очино тэр газрынхаа ёсыг нь дагах” гэсэн утгатай тул монгол хэлний “Усыг нь увал ёсыг нь дагана” гэх хэллэгээр, боломж олдсон дээр нь цаг алдалгүй хийж дуусгах гэсэн санааг “趁热打铁” гэсэн хэллэгээр илэрхийлдэг тул “Ямааны мах халуун дээрээ” гэсэн монгол хэллэгээр утгачилан орчуулж болно. “人是铁，饭是钢，一日不食见阎王” гэсэн хэллэг нь хүн